

VIOLETTA JAROS* | AKADEMIA IM. JANA DŁUGOSZA, CZĘSTOCHOWA

Nazwy maskujące w emigracyjnych listach Joachima Lelewela pisanych do przyjaciół i znajomych

Słowa kluczowe: nazwa tajna, antroponim, pseudonim, socjoideonim, toponim, list.

Wstęp

Przedmiotem rozważań są nazwy maskujące, odnoszące się do antroponimów, socjoideonimów oraz toponimów, wyekscerpowane z korespondencji emigracyjnej Joachima Lelewela. Poddana analizie proza epistolarna obejmuje bogaty zbiór listów, które uczony i polityk pisał na emigracji w latach 1831–1848 we Francji (m.in. w Paryżu, La Grange, Tours) i Belgii (w Brukseli) do różnych osób: „Polaków i cudzoziemców, polityków i uczonych, przyjaciół i przygodnych towarzyszy pracy” (Więckowska 1950: XI).

Pobyt na wychodźstwie Lelewel rozpoczął w Paryżu, gdzie przybył 29 października 1831 roku. W połowie grudnia zawiązał się Komitet Narodowy Polski, z Lelewelem na czele. W skład Komitetu weszli przedstawiciele umiarkowanej lewicy, m.in. Antoni Hłuszniewicz, Walerian Pietkiewicz, Walenty Zwierkowski, Leonard Chodźko, oraz radykałowie Adam Gurowski i Tadeusz Krępowiecki. Komitet głosił program narodowy i republikański. Za cel przyjął walkę o niepodległość, która miała być prowadzona przez patriotyczną część szlachty. Duży nacisk położono na kontakty z ruchami demokratycznymi w Europie. Lelewel organizował lokalne komitety wspierające polskich emigrantów we Francji i w Niemczech. W swych odezwach kierowanych do innych narodów apelował o solidarność, podkreślając związek między niepodległością Polski a dążeniami wolnościowymi innych ludów. Wzrastająca na lewym skrzydle opozycja w marcu 1832 roku utworzyła własną organizację – Towarzystwo Demokratyczne Polskie, które dzieliło się na sekcje grupujące członków zamieszkałych w tej samej miejscowości. Sekcja paryska kierowała całym Towarzystwem.

Oprócz działań oficjalnych Lelewel nawiązywał także kontakty z francuskim podziemiem, zwłaszcza z międzynarodową organizacją karbonarów. Starał się również utrzymywać kontakty z krajem. Do Galicji wysyłał swoich zaufanych przyjaciół: W. Zwierkowskiego i W. Pietkiewicza, którzy mieli stworzyć na terenie zaborów tajną sieć organizacyjną. Angażował się zarówno w przygotowywanie partyzantki (m.in. powierzył pułkownikowi Józefowi Zaliwskiemu organizację kolejnego powstania), jak i popieranie ruchów rewolucyjnych w Europie Zachodniej. Działalność polskich demokratów i ich stosunki z radykałami

* violetta.ajd@gmail.com

i liberałami francuskimi spowodowały, że prefektura policji w Paryżu na polecenie rządu wydała nakaz opuszczenia miasta przez członków Komitetu. Lelewel znalazł schronienie w pobliskiej miejscowości La Grange, wiejskiej rezydencji generała Marie Josepha La Fayette'a, weterana Wielkiej Rewolucji Francuskiej, który stał na czele Komitetu Francusko-Polskiego, powstałego w czasie trwania powstania listopadowego dla niesienia pomocy najpierw wojskowym, a potem emigrantom.

Na miejsce rozwiązanego Komitetu Lelewelowskiego późną jesienią ukonstytuował się Komitet Emigracji Polskiej pod wodzą gen. Józefa Dwernickiego. Lelewel, mimo zakazu, brał udział w styczniowych obradach emigracyjnego Sejmu Królestwa Polskiego i przedsięwzięciach rewolucyjnych młodzieży, za co miejscowy mer odebrał mu paszport i pod strażą żandarmerii wyprawił do Melun, a potem do Tours. Ze względu na żywą działalność agitacyjną 15 lipca 1833 roku wręczono mu nakaz opuszczenia Francji. Na początku sierpnia opuścił Tours dyliżansem, jednak znaczną część trasy pokonał pieszo. Podczas całej drogi od Rouen przez Amiens, Arras i Lille był entuzjastycznie witany. Do Brukseli dotarł 21 września, wybierając na miejsce tymczasowego pobytu szynk o znamiennej nazwie Estaminet de Varsovie, tj. „Gospoda Warszawska” (Więckowska 1948; Kieniewicz 1990: 77–93). Chwilowa kwatery stała się jego domem. W małej izbie na poddaszu spędził ostatnie siedemnaście lat swego życia. Odrzucił stanowisko konserwatora gabinetu numizmatycznego na uniwersytecie w Brukseli, nie przyjmował też datków od rodaków. Żył biednie, utrzymując się z publikacji swych prac naukowych, nie zaprzestając działalności politycznej.

W marcu 1834 roku jedna z polskich komórek spiskowych w Bernie przybrała nazwę Młoda Polska, stając się tym samym częścią międzynarodowej organizacji Młoda Europa, która hołdowała ideom wolnościowym. Na początku 1935 roku do Młodej Polski przystąpił także Lelewel i wraz z Wincentym Nieszkociem, Karolem Stolzmannem, W. Zwierkowskim, W. Pietkiewiczem, Karolem Różyckim i Bohdanem Zaleskim weszli w skład władzy zwierzchniej, jaką był Komitet Centralny. Pietkiewicz i Zwierkowski namawiali Lelewela do zreorganizowania Młodej Polski i połączenia wszystkich demokratycznych grup emigracji polskiej. Uczony zgadzał się z tą koncepcją, jednak zarzucał Towarzystwu Demokratycznemu i Węgłarstwu brak kontaktu z krajem i zbyt ni kosmopolityzm. Aprobował podstawowy program Towarzystwa: republikańizm i rewolucjonizm społeczny, ale jako liberał nie popierał dyktatury.

Z Towarzystwa Demokratycznego Polskiego wyodrębniła się grupa żołnierzy chłopskiego pochodzenia, tworząc Gromadę Grudziąż pod wodzą T. Krępowieckiego, Jana Czyńskiego i Stanisława Worcella. Gromady Ludu Polskiego (Grudziąż, Humań i Praga) żądały likwidacji całej własności ziemskiej na drodze ludowego powstania przeciw rodzimym feudałom i zaborcom oraz budowy społeczeństwa bezklasowego. W 1837 roku powstało Zjednoczenie Emigracji Polskiej, którym Lelewel praktycznie kierował, choć oficjalnie nie zajmował żadnego stanowiska. Głównym organem Zjednoczenia było prowadzone przez Kazimierza Tomkiewicza pismo „Demokrata Polski”, wychodzące początkowo w Paryżu i Poitiers, później w Londynie. We wrześniu 1847 roku Lelewel został wiceprezesem Międzynarodowego Towarzystwa Demokratycznego, w którego władzach był także Karol Marks (Więckowska 1949, 1952; Kieniewicz 1990: 148–209). W działaniach związanych z utworzeniem międzynarodowej organizacji demokratycznej

Lelewel kontaktował się nie tylko z Marksem, ale także z Michaiłem Bakuninem i Giuseppe Mazzinim. Pomimo że organizował ruchy rewolucyjne, nie umiał stanąć na ich czele.

Klasyfikacja nazw maskujących

Analizowane nazwy mają zasadniczo motywację polityczno-społeczną (Świerczyńska 1983: 21), choć niekiedy użycia pewnych typów określeń (głównie literonimów i sylabonimów) mogą być podyktowane ekonomią językową. Największą rolę odgrywają jednak względy bezpieczeństwa, co ściśle wiązało się z sytuacją polityczną polskiej emigracji i samego Lelewela, o czym pisał w jednym z listów:

Chowańskiego [L. Chodźki] nie przestaję gromić za niezgrabne użycie [pseudonimów umówionych]. Toćże wiadomo, że Niemcewicza wygwizdano na obchodzie rocznicy. Jeśli w tak wiadomej rzeczy podstawisz za Niemcewicza inne nazwisko, co jego ma oznaczać, otwierający list od razu objaśnionym jest i urok tajemnicy spadł. W listach Chowańskiego już z osiem nazwisk tak narażonych zostało. Ostrożności, roztropności! (I 225¹).

J. Lelewel oprócz pseudonimów używanych w tajnych organizacjach posługuje się w swej korespondencji licznymi nazwami umówionymi, które nazywa „słownikiem mitologicznym” (I 189).

W literaturze przedmiotowej odnajdziemy przede wszystkim publikacje traktujące o maskowanych antroponimach (pseudonimach), o których pisali m.in. Stanisław Kania (1977), Sławomira Królikowska-Tomaszewska (1977), Mieczysław Balowski (1993), Aleksandra Cieślíkowa (1998), Krystyna Heska-Kwaśniewicz (2000). Brak natomiast prac o innych utajonych kategoriach nazw własnych. Na potrzeby niniejszego opracowania wykorzystano terminologię stosowaną przez Dobrosławę Świerczyńską (1983), rozszerzając ją na wszystkie kategorie propriów, oraz zaproponowaną przez badaczkę klasyfikację (Świerczyńska 1983: 47), nieco ją modyfikując². Wyekscerpowane określenia (łącznie 298 nazw) obejmują:

Zamaskowane antroponimy (232 nazwy)

1. **Fikt o n i m y** (łac. *fingo, fictum* ‘zmyślać’; 56 określeń) są to pseudonimy tworzone na wzór imienia lub/i nazwiska, których podstawę stanowią prawdziwe antroponimy nazwanego lub innych osób (Świerczyńska 1983: 44). W badanym materiale składają się na nie określenia:

1.1. motywowane imieniem i/lub nazwiskiem nazwanego lub innej osoby:

a) **all o n i m y** (gr. *allos* ‘obcy’ + *onyma* ‘imię’) – nazwy osobowe osób żyjących lub nie-żyjących, w funkcji pseudonimów (Świerczyńska 1983: 50): *Dulska*³ (Antonina Tomaszewska-Prószyńska, porucznik jazdy żmudzkiej) II 106, *Fredro* (Wincenty Nieszkoć, powstaniec, działacz polityczny) II 33, *J.L. Gastmann* (Joachim Lelewel) I 19, *Karol Schneider* (Walenty Zwierkowski, powstaniec, działacz polityczny) II 18, *Kiliński* (Antoni Odynecki, członek Komisji Korespondencyjnej w Poitiers) II 251, *Lafontain* (gen. La Fayette) I 209, *Laskonogi* (Franciszek

1 Cyfry rzymskie oznaczają tom, cyfry arabskie stronę analizowanego zbioru listów emigracyjnych Joachima Lelewela (por. Źródła).

2 Oparto się na założeniu, że znaczna część określeń maskujących ma charakter literacki – powstały na użytek kodowania informacji o denotatach nazw w komunikacji listownej J. Lelewela i należą do jego idiolektu epistolarnego.

3 Nazwisko oszustki, która podszywała się pod Antoninę Tomaszewską.

Gordaszewski, działacz polityczny) II 204, *Lenoir* (kpt. Ludwik Zwierkowski) III 104, *Müller* (Skwarcow, kupiec) III 239, *Zettner*⁴ (Walenty Zwierkowski) II 19, *Żółkiewski* (pseud. pocztowy W. Zwierkowskiego) III 465;

b) kontracjonimy (łac. *contractio* 'ściągnięcie') – określenia powstałe przez odrzucenie części nazwiska (Świerczyńska 1983: 57): *Gordasz* I 327 / *Gordaszew* I 287 (Franciszek Gordaszewski), *Mikuł* (Mikułowski) I 296, *Zwierko* (Walenty Zwierkowski) II 218;

c) derywat od imienia nazwanego z sufiksem *-ski (-cki)*: *J. Nepomucencki* (Jan Nepomucen Janowski, publicysta i działacz polityczny) I 363;

d) derywaty od nazwiska nazwanego utworzone dzięki derywacji wstecznej ze zmianą paradygmatu przymiotnikowego na rzeczownikowy męski: *Cypryś* (Wincenty Cyprysiński, działacz polityczny) I 352, żeński: *Duba* (Tespejusz Dubiecki, powstaniec) III 386, *Obora* (Kazimierz Oborski, powstaniec) II 263, nijaki: *Zalesio* (Konstanty Zaleski, działacz polityczny) II 8; oraz sufiksacji za pomocą przyrostków *-in*: *Sawin* (Lew Sawaszkiewicz, działacz niepodległościowy) I 144, i *-ka*: *Żabka* (Tadeusz Żabicki, emisariusz) I 320;

e) fiktonimy powstałe przez aluzję onomastyczną formalną (podobieństwo z nazwą źródłową opiera się na formie wyrazów – dźwiękowej, morfologicznej: tożsamość nagłosu przy zmianie wygłosu lub wygłosu przy zmianie nagłosu) (Żmigrodzki 1993: 205): *Argus* (Antoine d'Argout, francuski minister spraw wewnętrznych) I 207, *Chowański* (Leonard Chodźko, historyk, zbierał pamiątki historyczne emigracji polskiej) I 194, *Cytrowicz* (Wincenty Cyprysiński) I 268, *Czupryński* (Jan Czyński, publicysta) I 213, *Henryk Bruckner* (Henryk Brouekér, prezes Rady Uniwersytetu w Brukseli) I 297, *Gzymiski* (płk Andrzej Gawroński, działacz niepodległościowy) I 298, *Humorski* (Antoni Hłuszniewicz, poseł, lekarz) I 236, *Kawka* (Cavaignac Godefroi, polityk francuski) I 278, *Kropka* (Tadeusz Krępowiecki, powstaniec, publicysta, polityk) I 257, *Maluczkowa* (Olimpia Maleszewska, żona L. Chodźki) I 257, *Mikus* (Adam Mickiewicz, poeta) I 189, *Niemiara* (Julian Ursyn Niemcewicz, literat, wolnomularz) I 225, *Obożny* (płk Ludwik Oborski, działacz niepodległościowy) I 200, *Ostajnik* (Antoni Ostrowski, powstaniec, działacz polityczny) I 236, *Ostrzyga* (Józefat Bolesław Ostrowski, publicysta) I 257, *Perdoni* (Don Pedro, król portugalski) I 202, *Pieczętarski* (Walerian Pietkiewicz, działacz polityczny) I 200, *Puza* (ks. Aleksander Kazimierz Pułaski, publicysta, działacz polityczny) I 246, *Rosławski* (Karol Różycki, powstaniec, publicysta) I 206, *Stromy* (Józef Straszewicz, historyk) II 16, *Urszulewicz* (Piotr Urbański, działacz polityczny) I 313, *Wocielski/Wosielski* (Stanisław Worcell, publicysta, działacz polityczny) I 207, *Wywrotnia* (Felix Wrotnowski, publicysta) I 281, *Zależyński* I 207 / *Załaski* I 291 (Konstanty Zaleski), *Zawojna* (płk Józef Zaliwski, działacz niepodległościowy) I 200; i s e m a n t y c z n ą: *Zwierzyński* (Walenty Zwierkowski) I 268;

1.2. niemotywowane imieniem lub nazwiskiem nazwanego bądź innej osoby, obejmujące derywaty utworzone od podstaw proprialnych, tj.:

a) nazw geograficznych sufiksem *-cki*: *Białostocki*⁵ (Jan Joachim Karwowski, poseł z Białegostoku) I 360, oraz *-ka*: *Stambułka* (Ludwik Zwierkowski, agent Czartoryskiego w Stambule) III 190;

4 W czasach saskich nadworny kuchmistrz rodziny królewskiej.

5 Możliwa jest także motywacja odapelatyczna – od przymiotnika *białostocki*.

b) kryptonimu toponimicznego przyrostkiem *-ski*: *Wincenty Pożarski* (Wincenty Tyszkiewicz, działacz polityczny; *Pożar* – Paryż) I 278;

c) pseudonimu (gr. *pseudónymos* ‘noszący kłamliwe imię’) sufiksem *-owa*: *Zawojnowa* (Zaliwska, żona Józefa) I 257.

2. Kryptonimy (gr. *kryptos* ‘ukryty’ i *onyma* ‘imię’; 176 nazw) nie mają struktury odpowiadającej autentycznemu nazwiskom i mogą być zbudowane z liter, sylab lub wyrazów (Świerczyńska 1983: 45). Reprezentują je określenia odproprialne:

a) literonimy i sylabonimy, które powstały z pierwszych liter lub/i sylab oficjalnych i nieoficjalnych antroponimów, tj. imion i/lub nazwisk bądź pseudonimów; mogą im towarzyszyć określenia apelatywne (Świerczyńska 1983: 82):

– odimienne: *Ant* (Antoni Hłuszniewicz) I 106, *Bol* (Bolesław Józefat Ostrowski, publicysta, powstaniec) I 177, *Cz* (Czesław Pieniążek) III 221, *Er* (Erazm Rykaczewski, historyk, romanista) I 106, *Fr. Ign* (Franciszek Ignacy Zwierkowski, brat Walentego) I 199, *Fr W* (Fryderyk Wilhelm, cesarz niemiecki) III 435, *Henr.* (Henryk Kałussowski, publicysta i działacz polityczny) I 331, *Józ.* (płk Józef Zaliwski) I 106, *K.E.* (Karol Edward Wodziński, powstaniec, działacz polityczny, sekretarz i skarbnik Komitetu Lelewelowskiego) I 106, *Lud Fil* (Ludwik Filip, król francuski) I 366, *Ol* (Olimpia Malczewska, żona L. Chodźki) I 223, *pani G* (Górska z Zaleskich) II 67, *p. S* (Stanisław Sadowski) I 57, *S I 331 / S. I 331 / Sz I 320* (Szymon Konarski), *Sew. II 251 / Sewer. II 228* (Seweryn Pilchowski, powstaniec, towiańczyk), *Wal I 131 / Waler. I 357* (Walerian Pietkiewicz, profesor Uniwersytetu Wileńskiego, emisariusz);

– odnazwiskowe: *Albertr* (Jan Albertrandi, historyk) II 166, *Alex* (mjr Józef Aleksandrowicz, szambelan Stanisława Augusta Poniatowskiego) I 69, *B.* (Karol Borkowski) I 106, *Biern* (Alojzy Biernacki, poseł kaliski) I 341, *Bol I 201 / Bul I 207* (mjr Dominik Buleski), *Chryst.* (ppor. Adolf Chrystowski) I 119, *Cypr* (Wincenty Cyprysiński) I 306, *Czart* (Adam Czartoryski) II 276, *Czetwert* (Janusz Czetwertyński) I 121, *Dw* (Józef Dwernicki) I 106, *Dyb* (Józef Dybowski, zawiązał Komitet Młodej Polski w Bernie) III 76, *Dzied* (Dzieduszycka, ukrywała we Lwowie partyzantów) I 189, *generał D* (gen. Józef Dwernicki) III 387, *Gord* (Franciszek Gordaszewski) I 180, *Gur* (Adam Gurowski, publicysta, działacz polityczny) I 176, *Hłuszn* (Antoni Hłuszniewicz) I 360, *K* (Henryk Kałussowski) I 296, *K. I 233 / K... I 231* (Jan Koszutski, działacz polityczny), *Kał* (Henryk Kałussowski) I 296, *Klim* (Henryk Klimkiewicz) II 54, *Kr I 177 / Kręp I 355* (Tadeusz Krępowiecki), *Krukow* (gen. Jan Krukowiecki, powstaniec, uczestnik wojen napoleońskich) II 77, *L / L.* (Joachim Lelewel) I 352, *Led I 318 / Ledóch. I 359* (Jan Ledóchowski, poseł), *Lel* (Joachim Lelewel) III 331, *M* (Kamil i Maurycy Mochnacy) I 106, *M* (Teodor Morawski, minister spraw zagranicznych) I 106, *Mas* (Godfryd Maass, działacz polityczny) I 199, *Mick* (Adam Mickiewicz) I 330, *Mik.* (Mikułowski) I 310, *Mochn* (Maurycy Mochnacki, powstaniec, publicysta, działacz polityczny) II 82, *O* (Antoni Ostrowski) I 176, *Or* (Józef Ordega, powstaniec, działacz polityczny) II 228, *Orl* (Ludwik Orlicki, emigrant) I 337, *Pani z Bor* (Borkowskich) *Sok* (Sokołowska) III 206, *Pl* (Andrzej Plichta, członek Towarzystwa Historyczno-Literackiego) I 106, *Pluż* (por. Józef Plużański) I 176, *Podczas* (Michał Podczaszyński, działacz polityczny) II 141, *Puł* (ks. Kazimierz Aleksander Pułaski, powstaniec, działacz polityczny) I 106, *Rog* (por.

Ferdynand Rogiński) III 77, *Ryk* (Erazm Rykaczewski) I 221, *S* (Stanisław Sadowski) I 57, *Smo* (Aleksander Smolikowski, działacz polityczny) II 228, *Sto* (ppor. Karol Stolzman, powstaniec, działacz demokratyczny) I 330, *Tet* I 314 / *Tetmaj* II 80 (Józef Tetmajer, powstaniec, działacz polityczny), *Trzcina* (Franciszek Trzcina, poseł) I 359, *Tyszk* / *Tyszkiew* (Wincenty Tyszkiewicz) II 228, *Ulat* (Ulatowska, ukrywała we Lwowie partyzantów) I 189, *Um* (gen. Jan Umiński) I 106, *W* (Franciszek Wołowski, poseł) I 106, *Więc* (Faustyn Więckowski, strażnik akt sejmiku 1831 r.) II 89, *Wrotn* (Felix Wrotnowski) I 194, *Zw* (Walenty Zwierkowski) I 106, *Z* (Walenty Zwierkowski) III 159;

– odimienne i odnazwiskowe: *A.C.* (Adam Czartoryski) II 231, *A.O.* (Antoni Odynecki, działacz polityczny) III 44, *Ant Gor* (płk Antoni Gorecki) I 303, *A. T* (Andrzej Towiański, filozof) III 30, *B.N.* I 341 / *B. N* I 341 (Bonawentura Niemojowski, poseł), *C.P.* (Czesław Pieniążek) III 207, *Fr. Woł.* (Franciszek Wołowski, poseł) I 354, *I.B. O.* (Józefat Bolesław Ostrowski) III 221, *J.J. Karw* (Jan Joachim Karwowski, poseł) I 364, *Jó Zal* (Józef Zaleski) I 320, *K. Moch* (Kamil Mochnacki) I 69, *Kar. Ed. Wodz* (Karol Edward Wodziński) I 224, *Kl P* (Klaudia Potocka) I 121, *P di B* (Pozzo di Borgo, ambasador rosyjski w Paryżu) I 106, *Pl. Ludw.* (Ludwik Plater, powstaniec) II 231, *St. Wor* (Stanisław Worcell) I 106, *S. P* (Seweryn Pilchowski, powstaniec) II 309, *W. Pie* (Walerian Pietkiewicz) I 106, *W. T* I 141 / *Winc. Tysz.* I 145 / *W.T.* I 142 (Wincenty Tyszkiewicz);

– odpseudonimowe: *Edw.* (Walenty Zwierkowski, pseud. *Edward*) I 352, *Pieczęt.* (Walerian Pietkiewicz, pseud. *Pieczętar*) I 245, *Remb.* (Szymon Konarski, pseud. *Rembek*) II 145, *Wwda* (Antoni Ostrowski, pseud. *Wojewoda*) II 309;

b) *baptyzonimy* (gr. *baptízein* ‘chrzcić’), czyli pseudonimy w formie imion (Świerczyńska 1983: 96): *Benoit* (brukselski pseud. pocztowy Lelewela) III 22, *Bogumir* (pseud. młodopolski Karola Stolzmana) I 318, *Edward* (pseud. młodopolski Walentego Zwierkowskiego) II 3, *Enrik* (pseud. młodopolski Waleriana Pietkiewicza) II 71, *Leon* (Leonard Chodźko) I 106, *Leszek* (pseud. młodopolski Joachima Lelewela) I 352, *Ludomir* (prawdopodobnie Wincenty Tyszkiewicz) II 206, *Paweł* (pseud. młodopolski Konstantego Zaleskiego) I 352, *Szczepan* (Antoni Szczepański, powstaniec) II 263, *Valentino* (Walenty Zwierkowski) II 274, *Wojtaszek* (ppor. Wojciech Kazimirski) II 23, *Wolfgang* (Wolfrun) I 200;

c) *mitonimy*, czyli nazwy mitologiczne w funkcji pseudonimów: *Ingus* (Eustachy Januskiewicz, wydawca, publicysta; Ing – pierwotne imię Freja, staroskandynawskiego bóstwa płodności, ze stylizacją na język łaciński) I 207, *Lelum* / *Lelum Polelum* (Joachim Lelewel, Lelum i Polelum – domniemane bóstwa słowiańskie) I 221, *Perkunas* (Alfons Persson; Perkunas – litewska forma imienia ogólnobałtyjskiego boga niebios Perkuna) I 216;

d) *prenominy* (łac. *prea* ‘przed’, *onyma* ‘imię’), tj. pseudonimy w formie imion w zestawieniach ze skrótowcami odimiennymi, odnazwiskowymi, określeniem apelatywnym, etnicznym lub odmiejscowym (Świerczyńska 1983: 94): *Adam Z* (A. Zawadzki, drukarz) II 87, *Adolf Cich* (A. Cichowski, działacz niepodległościowy) II 98, *Aleksander Mick* (A. Mickiewicz, brat Adama) II 91, *Antoni H* (A. Hłuszniewicz) I 357, *Antoni O* (A. Oleszczyński, malarz) I 247, *Antoni Od* (A. Odynecki) III 157, *Bolek O* (Józefat Bolesław Ostrowski) I 300, *Edward*

Rot (E. Rottermund, powstaniec) II 4, *Gustaw Małach* (G. Małachowski, poseł) I 131, *John Bow* (John Bowring, poseł brytyjski) III 139, *Józef D* (J. Dybowski) III 293, *Józef Z* (J. Zaleski) I 327, *Józef Z* (płk J. Zaliwski) II 143, *Józefat Bol. Ostr* (J.B. Ostrowski) II 128, *Kantorbery Tym* (K. Tymowski, poeta, działacz polityczny) III 103, *Karol Edw.* (K.E. Wodziński) I 216, *Karol R* I 189 / *Karol Róż* II 128 (K. Różycki), *Karol S* I 353 / *Karol St.* (K. Stolzman) I 321, *Konstanty Z* (K. Zaleski) II 143, *Leszek z Lublina* (Joachim Lelewel) I 321, *Ludwik Lubom.* (L. Lubomirski, działacz polityczny) I 325, *mój Jan, Szwajcar* (Jan Lelewel, brat Joachima) III 200, *Pan Georges* I 124 / *Pan Jerzy* (gen. M.J. La Fayette) I 123, *Teodor Mor* (T. Morawski, minister spraw zagranicznych) I 68, *teraźniejszy Ferdynand* (Ferdynand, cesarz austriacki) I 326, *Wincenty C* (W. Cypryskiński) III 366, *Wincenty T* (W. Tyszkiewicz) I 138;

e) derywat od akronimu powstałego z pierwszych liter imion nazwanego utworzony sufiksem *-uś*: *Ibuś* (Józefat Bolesław Ostrowski) III 37;

f) *nationimy* (łac. *natio* ‘naród, narodowość’), w których nazwa etniczna (Świerczyńska 1983: 107) stanowi podstawę deskrypcji określonych z członem apelatywnym wskazującym na relacje rodzinne, zajęcie lub odmiejscowym (w tej funkcji występuje fikcyjna nazwa miejscowa utworzona od nazwiska): *mój brat Szwajcar* (Jan Lelewel, brat Joachima) III 385, *wojazer Szwajcar* (Władysław Chwalibóg) I 346, *Szwajcar z Nakwasina* (Henryk Nakwaski, poseł) I 262;

g) *geonimy* (gr. *geos* ‘ziemia’), tj. nazwy geograficzne w funkcji pseudonimów (Świerczyńska 1983: 104): *Bolmin* (Antoni Czaplicki; wieś w zaborze austriackim) III 385, *Falkenhagen* (Zaleski; miasto w Brandenburgii) II 380;

h) *przez wiska*: *Dojutrek* (Wojciech Kazimirski; „książki i ludzi do jutra odkłada”) II 206; oraz określenia motywowane wyrazami pospolitymi:

i) *apelatywonimy* (łac. *appellito, appellatus* ‘zwyczajnie nazywać’) – jednowyrazowe wyrażenia odapelatywne (Świerczyńska 1983: 93): *cylinder* (Szymon Konarski) I 359, *Hołot* (Stanisław Worcell) III 202, *koleżka* (Antoni Odynecki) III 159, *Renegat* (Teofil Mirski, powstaniec) I 206, *Stary* (gen. La Fayette) I 223, *synalkowie* (gmina brukselska TDP) III 398, *tatulko* (Wincenty Tyszkiewicz) III 398; wśród których wyodrębnić można: *profesjonimy* (łac. *professio* ‘zatrudnienie, zawód’), czyli określenia powstałe przez zastąpienie nazwiska nazwą wykonywanego zawodu (Świerczyńska 1983: 131), a w wypadku badanych listów także tytułaturą szlachecką: *Księżę dyplomata* II 1 / *Księżę Pan* II 4 (Adam Czartoryski, książę, dyplomata), *Starościc* III 50 / *starościc* III 50 (Konstanty Zaleski, działacz polityczny), *Wojewoda* I 363 / *wojewoda* I 357 (Antoni Ostrowski), *Wielmożny* (Rudolf Wieszczycki, poseł) I 216; także w formie deskrypcji zawierającej dodatkowe informacje na temat relacji rodzinnych: *syn wojewody*, *poeta* (Krystyn Ostrowski, poeta, syn Antoniego) II 106; oraz *animalonimy* (łac. *animal* ‘zwierzę’), tj. tajne określenia osobowe, których podstawę stanowi nazwa zwierzęcia, dookreślana ewentualnie zaimkiem lub przymiotnikiem odtoponimicznym (Świerczyńska 1983: 90): *kokoszka Fontaineblowska* (Antoni Ostrowski, Fontainebleau – miasto pod Paryżem) I 150, *nasze Żurawie* I 1211 / *nasze żurawie* I 117 (uczestnicy wyprawy frankfurckiej), *Rumak* (Erazm Rykaczewski) I 200.

Niejasna jest motywacja dwóch tajnych antroponimów: *Dombek* (gen. Józef Dwernicki) I 207 oraz *Rembek* (pseud. młodopolski Szymona Konarskiego, powstańca, działacza niepodległościowego) II 205.

Zamaskowane socjoideonimy (25 określeń)

Na tajne nazwy własne typu chrematonimicznego oznaczające grupę, inicjatywę lub wydarzenie o charakterze społecznym bądź kulturowym składają się określenia kryptonimiczne pochodzące od:

– podstaw proprialnych:

a) literonimy i sylabonimy: *C.* II 224 / *Centr Par* I 307 / *Centr Paryski* I 301 (Centralizacja Paryska, sekcja paryska Towarzystwa Demokratycznego Polskiego), *K.M.P.* (Komitet Młodej Polski) II 47, *Kom. Kores.* (Komisja Korespondencyjna) III 7, *K N* (Komitet Narodowy) I 299, *K.S.* (Komitet Ścisły?) II 49, *M E* I 301 / *ml. Eur.* II 80 (Młoda Europa), *Mł Fr* / *Mł. Fr.* I 316 (Młoda Francja), *M.P.* I 296 / *MP* I 307 (Młoda Polska), *M.S.* (Młoda Szwajcaria) II 13, *N.P.* (Nowa Polska) II 46, *Sek Par* (sekcja paryska Towarzystwa Demokratycznego Polskiego) I 300, *T.D.* I 296 / *Tow. Dem.* I 353 (Towarzystwo Demokratyczne), *W.* I 296 / *Węg* I 321 (Węglarstwo);

b) geonimy, czyli nazwy miejscowe zamiast właściwego socjoideonimu: *Raławice* (Gmina Zjednoczenie w Paryżu) III 223;

c) nationimy, tj. nazwy mieszkańców w funkcji socjoideonimu: *Siewierzanie* II 57 (członkowie Młodej Polski w Szwajcarii; *Siewierszczyzna* – tajna nazwa Szwajcarii);

– podstaw odapelatywnych:

d) apelatywonimy, które obejmują dwie nazwy: *Humaniści* (członkowie Gromady „Human” Ludu Polskiego; nazwa pospolita zastępuje socjoideonim) II 55, *węgiel* (Węglarstwo Polskie; apelatyw wykazuje związki asocjacyjne z określeniem odnoszącym się do ruchów spiskowo-rewolucyjnych pierwszej poł. XIX w.), „Wiemy autentycznie, że Dobrzyński obładowany węglem [Węglarstwem] pojechał. [...] Z węglem kopalni cudzoziemskiej” I 380;

– podstaw odapelatywnych i proprialnych:

e) deskrypcja składająca się z apelatywu i antroponimu: *organ Tomkiewicza* („Demokrata Polski”, pismo redagowane przez Kazimierza Tomkiewicza) III 11.

Zamaskowane toponimy (41 nazw)

Obejmują one fiktonimy (23 określenia) motywowane nazwami własnymi:

a) powstałe przez aluzję onomastyczną formalną, tworzone podobnie jak pseudonimy; podobieństwo z nazwą źródłową opiera się na dźwiękowej lub morfologicznej formie wyrazów: *Bengal* (Belgia) I 213, *Fano* (Francja) I 202, *Galistania* I 207 / *Galistan* I 364 / *Gulistan* I 364 (Galicja), *Hogenderbia* I 237 / *Homlia* I 237 (Holandia), *Litalia* (Litwa) I 253, *Lugdun* (Lyon, miasto we Francji) II 102, *Machacz* (twierdza i więzienie w Munkaczu na Węgrzech, obecnie w Rosji) I 226, *na Paviu* (rue du Paon, plateonim w Paryżu) II 98, *Pojata* (Poitiers, miasto we Francji) I 245, *Pożar* (Paryż) I 221, *Prasynia* I 209 / *Prassinia* I 216, (Prusy) *Szybburg* (Szwajcaria) I 202, *Trawniki* (Tours, miasto we Francji) I 268; semantyczną: *Piotrowin* (Petersburg, miasto w Rosji) I 262;

b) *anagramonim* (gr. *ana* ‘nad’, *gramma* ‘litera’) – nazwę powstałą przez odwrócenie kolejności sylab (Świerczyńska 1983: 54) w fiktonimie odtoponimicznym: *Stangali* (Galistan, tj. Galicja) I 245;

c) *geonimy*, autentyczne toponimy zastępujące utajnione nazwy miejscowe: *Christiania* (nazwa lokacyjna Oslo, miasta w Norwegii) I 51, *Lublin* (Bruksela) I 321, *Parczew* (Paryż) II 29, *Panonia* (Poznań) I 262;

oraz nazwy kryptonimiczne (18), na które składają się określenia odprioprialne:

d) *literonimy* i *syłabonimy*, czyli utajnione nazwy toponimiczne w formie skrótowców: *Eg* (Egipt) I 337, *Fr.* (Francja) III 41, *G* I 106 / *Gal* II 56 / *Pani Gal* I 142 (Galicja), *H.* (Hiszpania) III 41, *L* (Londyn) I 331, *Lit* (Litwa) I 201, *Lw* (Lwów) I 320, *N* (Niemcy) I 316, *P* (Paryż) I 106, *Pol* (Polska) I 180, *T* (Tours) I 180, *W* (Wisła) II 75, *Wł* (Włoch) I 316;

e) *antroponim* – nazwę osobową w funkcji utajnionej nazwy miejscowej: *Pawłow* (Merecz, miasto w guberni wileńskiej) II 200;

oraz motywowane wyrazami pospolitymi:

f) *apelatywonimy*: *Kolebka* (Kraków) I 364, *Pogorzel* (Paryż, określenie motywowane semantycznie tajną nazwą *Pożar*) I 280.

Wnioski końcowe

Szczegółowa analiza zebranego materiału badawczego pozwala stwierdzić, że:

- większość przywołanych określeń maskujących zaliczyć należy do idiolektu epistolarnego Joachima Lelewela – historyk tworzył je i używał ich w korespondencji na potrzeby kodowania informacji o referentach nazw;

- utajniona antroponimika, socjoideonimika i toponimika odnoszą się zasadniczo do indywiduów, wyjątkowo do zbiorowości, np. *Siewierzanie*;

- obiekty mogą być identyfikowane więcej niż jedną nazwą tajną, np. Galicja – *Galistania*/*Galistan*/*Gulistan*/*Stangali*, Walenty Zwierkowski – *Edward*/*Karol Schneider*/*Valentino*/*Zettner*/*Zwierzyński*;

- tworzywem językowym utajnionych *propriów* są nazwy własne i pospolite, a mechanizmy nazwotwórcze obejmują relacje: nazwa – nazwa, np. *Pożar* – *Pogorzel* (Paryż), oraz nazwa – desygnat, np. *Kolebka* – Kraków, *Starościc* – Konstanty Zaleski;

- nazwy konspiracyjne tworzone są przez: a) zastępowanie nazwy właściwej inną nazwą: *appellativum* (onimizacja), np. *Stary* – gen. La Fayette, lub *proprium*, które stanowić może *onim* z tej samej klasy nazw własnych, np. *Karol Schneider* – Walenty Zwierkowski, *Lublin* – Bruksela, lub innej (transonimizacja), np. *Szwajcar* z *Nakwasina* – Henryk Nakwaski; b) dodanie morfemu słowotwórczego (derywacja dodatnia), np. *J. Nepomucencki* – Jan Nepomucen Janowski; c) usunięcie części nazwy właściwej: derywacja wsteczna, np. *Zwierko* – Walenty Zwierkowski, dezintegracja i sufiksacja, np. *Sawin* – Lew Sawaszkiewicz; d) aluzję onomastyczną foniczną, np. *Kawka* – Cavaignac, morfologiczną, np. *Kropka* – Krępowiecki, lub semantyczną, np. *Piotrowin* – Petersburg;

- wśród zamaskowanych nazw własnych wyraźnie dominują pseudonimy (232 *onimy*, co stanowi 77,8 proc. całego zbioru), na które składają się „dość fantastycznie przez Lelewela

pisane nazwiska i nazwy” (Więckowska 1948: IX); tworzą je imiona, nazwiska, przezwiska, etnonimy, toponimy, apelatywy; pod względem strukturalnym mogą to być określenia literowe, np. *K* (Kałusowski), sylabowe, np. *Smo* (Smolikowski), nazwy jednowyrazowe, np. *Dojutrek*, zestawienia, np. *Karol Schneider*, lub bardziej rozbudowane określenia deskrypcyjne, np. *mój brat Szwajcar*; w wypadku dwóch pseudonimów nie udało się ustalić ich motywacji;

– odnotować należy zupełny brak heronimów (imion, nazwisk bohaterów literackich) i grafonimów, tj. nazw w postaci znaków graficznych nieliterowych (Heska-Kwaśniewicz 2000: 348–349);

– wyekscerpowane nazwy maskujące to przede wszystkim określenia kryptonimiczne (219 oznaczeń, tj. 73,5 proc. całego zbioru), których najczęściej reprezentowany typ to skrótkowce (literonimy, sylabonimy) – 142 określenia (47,6 proc.); fiktonimy obejmują 79 onimów (tj. 26,5 proc. całego zbioru), spośród których najwięcej jest określeń powstałych dzięki aluzji onomastycznej – 46 nazw (15,4 proc.);

– od nazw utajnionych tworzone są formy pochodne, np. *Zawojnowa* od *Zawojna* (marytonimikum od pseudonimu męża, Józefa Zaliwskiego), *Wincenty Pożarski* od *Pożar* (kryptonimiczna nazwa Paryża);

– niektóre nazwy mogą występować w formach obocznych, np. *Wocielski/Wosielski*, co wiąże się z pośpiesznym redagowaniem listów.

Źródła

- I: *Listy emigracyjne Joachima Lelewela*, wydała i wstępem opatrzyła H. Więckowska, t. 1: 1831–1835, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1948.
- II: *Listy emigracyjne Joachima Lelewela*, wydała i wstępem opatrzyła H. Więckowska, t. 2: 1836–1841, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1949.
- III: *Listy emigracyjne Joachima Lelewela*, wydała i wstępem opatrzyła H. Więckowska, t. 3: 1842–1848, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1952.

Bibliografia

- Balowski M. 1993: *Czeskie pseudonimy literackie XX w. – motywacja i klasyfikacja*, [w:] M. Biolik (red.), *Onomastyka literacka*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie, Olsztyn, s. 357–367.
- Cieślíkowa A. 1998: *Pseudonimy*, [w:] E. Rzetelska-Feleszko (red.), *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN, Warszawa–Kraków, s. 135–141.
- Heska-Kwaśniewicz K. 2000: „Imiona wojenne”, czyli pseudonimy szaroszeregowej młodzieży. *Rekonesans badawczy*, „Język Polski” LXXX, s. 341–354.
- Kania S. 1977: *Polskie pseudonimy konspiracyjno-partyzanckie*, „Onomastica” XXII, s. 93–103.
- Kieniewicz S. 1990: *Joachim Lelewel*, Książka i Wiedza, Warszawa.
- Królikowska-Tomaszewska S. 1977: *Przezwiska więzienne*, „Onomastica” XXII, s. 179–199.
- Świerczyńska D. 1983: *Polski pseudonim literacki*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Więckowska H. 1948: *Wstęp*, [w:] *Listy emigracyjne Joachima Lelewela*, t. 1: 1831–1835, Polska Akademia Umiejętności, Kraków, s. XIII–XXXII.
- Więckowska H. 1949: *Wstęp*, [w:] *Listy emigracyjne Joachima Lelewela*, t. 2: 1836–1841, Polska Akademia Umiejętności, Kraków, s. I–XIX.

- Więckowska H. 1950: *Wstęp*, [w:] J. Lelewel. *Wybór pism historycznych*, BN seria I, nr 133, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. III–LIX.
- Więckowska H. 1952: *Wstęp*, [w:] *Listy emigracyjne Joachima Lelewela*, t. 3: 1842–1848, Polska Akademia Umiejętności, Kraków, s. I–XIV.
- Żmigrodzki P. 1993: *Aluzje onomastyczne w powieściach Stefana Kisielewskiego*, [w:] M. Biolik (red.), *Onomastyka literacka*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie, Olsztyn, s. 205–211.

Summary

Masking names in Joachim Lelewel's emigrational letters written to friends

Keywords: secret name, anthroponym, pseudonym, social ideonym, toponym, letter.

The topic of this paper are masking names referring to anthroponyms, social ideonyms, and also toponyms excerpted from Joachim Lelewel's emigrational correspondence. The use of the masking names being analysed is principally motivated by political and social circumstances. Sometimes, the use of certain types of terms (mainly initials and syllabonyms) may be determined by the economy of language. The language material of the concealed propria are proper and common nouns. Name-making mechanisms include relations between a name and a name, and also a name and a designate. The secret names encountered most frequently are cryptonyms, including acronyms. Among the masked proper nouns, pseudonyms (this function is fulfilled by names, surnames, nicknames, ethnonyms, toponyms and appellatives) are clearly dominant.